

Stereotyper som referensram

Bilden av Polen i- svensk dagspress 1989-1999

MAGDALENA ŻMUDA-TRZEBIATOWSKA (Kowalska)

MAN KAN NÄMNA flera olika faktorer som bidrar till att relationerna mellan två länder tar sin form och kan definieras som vänskapliga, korrekta eller fientliga. Den geografiska närheten är bland de viktigaste, eftersom de då oundvikliga gränskonflikterna kontinuerligt påverkar inställningen till grannen och leder till att stereotypa fiendebilder uppstår. Dessutom kan ett antal historiska och politiska orsaker nämnas: allianser och unioner, militära och ideologiska förbund, gemensamma eller likartade öden, positiva erfarenheter av hjälp, stöd och samarbete eller negativa såsom likgiltighet. Känslan av kulturell, religiös eller språklig gemenskap spelar också en betydande roll. Man bör heller inte glömma vardagliga kontakter och situationer.

Om vi nu ser närmare på Polen och Sverige visar det sig att relationerna mellan dem knappast kan kallas för nära. Det finns ingen utpräglad vänskap och inte heller någon fientlighet i dem. Svenskarnas krigiska äventyr i Polen hör till det förflutna, liksom polackernas aspirationer på den svenska kronan. Vissa spår av dessa konflikter kan säkert påträffas, särskilt i det polska medvetandet, men snarare som en del av den ärorika traditionen och de krossade stormaktsdrömmarna än som ett avgörande inslag i bilden av det moderna Sverige. Grannskapet över Östersjön kan betraktas som en dubbelverkande faktor. Avståndet är tillräckligt stort för att inte leda till några bestående tvister men tillåter en god inblick i situationen på den andra sidan och skapar förutsättningar för objektiv bedömning. Samtidigt blir det ofta för stort för att man skall kunna knyta närmare kontakter och utveckla samarbete. Det vimlar av löften, idéer och deklamationer som huvudsakligen avslöjar sig som kortlivad entusiasm så snart det uppstår några hinder.

Men hur mycket vet man egentligen om Polen i Sverige? Hur presenteras landet i svenska massmedier? I min undersökning, som är en del av ett större projekt jag sysslar med inom ramen för min doktorsavhandling, har jag gått igenom artiklar om Polen som publicerades i valda svenska tidningar under de senaste tio åren, dvs. mellan 1989-1999.

Materialet till analysen är artiklar från de två största svenska dagstidningarna, *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet*, samt de största kvällstidningarna, *Aftonbladet* och *Expressen*. Dessutom har jag undersökt *Arbetet* såsom en socialdemokratisk dagstidning och lokaltidningen *Sydsvenska Dagbladet*, med tanke på den geografiska närheten till Polen.

Undersökningen avser en genombrottsperiod i Polens senaste historia. 1989 är ett datum för systemskifte och reformstart, tydligt markerat med delvis fria parlamentsval och Tadeusz Mazowieckis tillträde som den förste icke-kommunistiske regeringschefen. Därpå följer förändringarna lavinartat: Balcerowicz-planen med syfte att rädda den polska ekonomin framläggs och börjar tillämpas, dess sociala konsekvenser gör sig synliga, de gamla vännerna Wałęsa och Mazowiecki tävlar om presidentposten och Solidaritet splittras (1990), 28 partier får plats i Sejmen (1991), regeringar växlar (1992), postkommunister vinner det nya valet till parlamentet (1993), chockterapi ger de första positiva effekterna men samtidigt blir de sociala klyftorna djupare (1994), Aleksander Kwaśniewski väljs till Polens president (1995), marknadsekonomin blomstrar och Wisława Szymborska får Nobelpriset i litteratur (1996), översvämningar hotar Polens stabilitet och Högern segrar i parlamentsvalet (1997), förvaltnings- och sjukvårdsreformen sätts och skolreformen förbereds (1998) och Polen blir medlem i NATO (1999). Så kan man, om än bara i stora drag, sammanfatta de händelser som de svenska journalisterna ställdes inför och som de fick beskriva och förklara. En uppgift som krävde såväl kunskap som intuition och fantasi.

Men man får inte glömma att det under samma period också jäste i hela Östeuropa: Sovjetunionen föll, nya oavhängiga stater proklamerades, reformer sattes i gång i det gamla Östblockets övriga länder. I Väst uppstod en ny makt - det förenade Tyskland - och Europeiska Unionen utökade sitt inflytande. Förändringarna i Polen bör också tolkas mot denna bakgrund.

Aktuella händelser i Polen uppmärksammas naturligtvis i svenska tidningar. Man rapporterar, kommenterar, spekulerar, intervjuar kända politiker, författare, tonsättare och regissörer. Men förutom den politiska, ekonomiska och kulturella situationen som granskas noga, återspeglar en del artiklar mer universella och generella uppfattningar, vilkas rötter når längre bakåt i tiden. Man väljer vissa frågor som man anser vara representativa för Polen och av olika skäl intressanta för svenskar och man tar upp dem om och om igen i form av självständiga artiklar och i anknytning till det aktuella läget eller som inskjutna kommentarer, vilka kan dyka upp i helt skilda sammanhang. I min analys av pressmaterialet har jag lagt märke till fem ämnen som motsvarar denna beskrivning: miljöförstörelsen, judarnas ställning i Polen, den katolska kyrkans dominans samt relationerna Polen-Tyskland och Polen-Ryssland. Jag har kallat dem för favoritämnen och menar att de utgör ett synnerligen viktigt inslag i den bild av Polen som skapas av svensk press. I redovisningen som följer nedan koncentrerar jag mig på att presentera dessa favoritämnen förekommande i artiklar om Polen samt försöker förklara deras roll och urval.

Miljöförstörelsen

*Katowice - detta är Dödens triangel,*¹ *Här börjar hotet mot Östersjön,*² *Polens blysjuka barn,*³ *Missbildade av miljögifter*⁴ — detta är bara några av de artikelstitlar som säkert fick den naturälskande svensken att rysa. Redan 1987 ägnade svenska tidningar en del plats åt beskrivningen av den föroreningshotade staden Krakow - både hälsoriskerna för Krakowborna och förstörelsen av det kulturella arvet påpekades. Men en höjdpunkt i det svenska intresset för polska miljöproblem är just år 1989, då den demokratiska oppositionen i Polen kommer till makten och man börjar tala öppet om den gamla regimens försummelser. Den polska miljökrisen avslöjas in i minsta detalj av såväl inhemska som utländska journalister. Utsända reportrar från Sverige vandrar bland sotiga gårdar i Dödens triangel

¹ Lars Söderberg: Katowice - detta är Dödens triangel. *Aftonbladet* 1989-05-21.

² Henry Carlsson: Här börjar hotet mot Östersjön. *Sydsvenska Dagbladet* 1989-03-22.

³ Anna-Maria Hagerfors: Polens blysjuka barn. Industrin gör Polens framtid svart. *Dagens Nyheter* 1989-05-11.

⁴ Lena Katarina Swanberg: Missbildade av miljögifter. *Expressen* 1989-10-14.

(området kring Katowice) trots att de har svårt att andas och trots att solen syns "som en utbränd ficklampa",⁵ de promenerar längs floden Wisła för att själva känna kloakens stank och så småningom förlorar de "både orden och fattningsförmågan" (ibid.). De besöker sjukhus, pratar med hjälplösa läkare och tar kort på missbildade barn.⁶ Journalisterna är noga med att påpeka att miljöförstöringen i Polen är en anledning för svenskar att oroa sig och går gärna till överdrift liksom Aftonbladets "expert på miljöfrågor" som berättar: "Jag bor själv i den sydöstra landsändan och rätt ofta kan jag känna hur 'det luktar Polen' när jag kommer ut på trappan. En typisk, sötaktig lukt av stenkolsrök som sydöstra vindar för med sig".⁷

Avslöjandena fortsätter året därpå, då man bland annat diskuterar de polska planerna på att bygga ett kärnkraftverk i Żarnowiec. De härresande reportagen åtföljs av vädjanden om svensk hjälp, förslag om hur sådan hjälp skulle kunna ges och enskilda rapporter om polackernas egna, lite trevande miljöinitiativ.

Från och med 1991 kan man däremot observera att intresset för Polens "ekologiska affärer" gradvis börjar sjunka. Antalet sensationella artiklar blir påtagligt mindre. År 1994 visar sig även de första glimtarna av hopp: den nya nationalparken Biebrza lockar till sig svenska fågelvänner och polska ekobönder väntar på gröna turister.⁸ Och 1995 får vi veta att det går bra att fiska i Polen: "i Tatraberget kokar åarna av både öring och harr".⁹

De polska miljöproblemen är naturligtvis inte lösta vid denna tidpunkt, men i svenska tidningar har de tydligen tappat betydelsen och istället blivit till ett slags ramsa som man då och då flätar in i någon artikel om Polen. Resultatet väcker blandade känslor. *Svenska Dagbladets* journalist förklarar t.ex. tonsättaren Henryk Mikołaj Góreckis

⁵ Anna-Maria Hagerfors: Polens blysjuka barn. *Dagens Nyheter* 1989-05-11; uttrycket lånat av Lars Ettarp som påpekade (som en av de första) miljöförstörelsens omfattning i Polen i artikeln (Lars Ettarp: Miljöförstörelsen i Polen är långt värre än i England eller Ruhrområdet. *Dagens Nyheter* 1985-08-05).

⁶ T.ex. en artikelserie i *Aftonbladet* - Maria Crofs: Barnen som väntar på att dö, 1989-05-13; Bosse Sandström: I kuvösen ligger Andrej - utvald att leva: polska läkare klarar inte de för tidigt födda - kuvöserna räcker inte till, 1989-05-20; idem: Jacek, 17, väntar på att dö: ett av tusentals offer för miljön, 1989-05-21. '

⁷ Jan Danielsson: *Aftonbladet* följer miljöhotet i Polen: Katastrofen bara 15 mil från oss. *Aftonbladet* 1989-05-22.

⁸ Lennart Lundegårdh: Polskt vattenrike öppnat: Nationalparken Biebrza blir paradiset för fågelskådarna. *Svenska Dagbladet* 1994-06-28, och Anna-Maria Hagerfors: Ekobönder väntar på gröna turister. *Dagens Nyheter* 1994-07-17.

⁹ Milan Djelevec: Hitta fiskelyckan mitt i Europa. I Tatraberget kokar åarna av både öring och harr. *Expressen* 1995-04-15.

ironi och undvikande av raka svar i intervjun genom att påpeka att tonsättaren kommer från ett miljöförstört område: "Kanske är distansen nödvändig om man som han har levt nästan hela sitt snart 60-åriga liv i Katowice - det miljösjukaste hörnet av Europa".¹⁰

Men denna betydelse kan lätt återvinnas, bara de polska föreningarna närmar sig det kristallrena Sverige såsom under de stora översvämningarna sommaren 1997: *Miljöchock hotar Östersjön*,¹¹ *Smutsvatten på väg till Skåne*.¹² "Polenkabel" är också ett intressant begrepp i detta sammanhang. I den diskussion som projektet utlöser 1997 och 1998 blir miljöproblem i Polen ett starkt argument som används av båda parter. Kabelns motståndare talar om den smutsiga men billiga polska kolkraften som skall importeras till Sverige.¹³ Projektets anhängare påpekar däremot att huvudmeningen med elkabeln är att jämna ut skillnader i förbrukningsmönstret runt Östersjön samt att hjälpa Polen att modernisera dess kraftverk.¹⁴

Den "traditionella polska antisemitismen"?

Den bild som man får när man läser svensk press är förhållandevis entydig: polacker insuper antisemitismen med modersmjölken. Den judiska problematiken verkar vara ständigt aktuell i beskrivningarna av Polen. Varje år publiceras några artiklar i vilka det judiska tas upp eller åtminstone signaleras. Och budskapet är oftast skrämmande klart: Polackerna bär skulden både för judeutrotningen och för judeförföljelser efter kriget. Oroväckande är redan valet av rubriker: *Antisemitismens patologi, ett polskt exempel*,¹⁵ *Nygamla tecken på judehat*,¹⁶ *Judehatet hotar Europas demokrati*.¹⁷

¹⁰ Carl-Gunnar Åhlén: Livet följer schackspelets logik. *Svenska Dagbladet* 1993-09-03.

¹¹ Gert Svensson: Miljöchock hotar Östersjön. *Dagens Nyheter*, 1997-07-19.

¹² Gert Svensson: Smutsvatten på väg till Skåne. *Dagens Nyheter* 1997-07-22.

¹³ Birger Schiaug, Sievern Carlsson m.fl.: Smussel med Polenkabeln: Upprop mot elkabeln mellan Blekinge och Polen: Spela inte hasard med livet i Östersjön. *Dagens Nyheter* 1997-07-17, och Erik Erlandsson & Dagmar Nordberg: Kabelprojekt tål inte miljöprövning. *Svenska Dagbladet* 1997-09-09.

¹⁴ Kjell Jansson & Carl-Erik Nyquist: Elkabel till Polen ger många fördelar. *Svenska Dagbladet* 1997-08-14, och Anders Hedenstedt & Allan Lundberg: Ingen el från Ingallina via ledning till Sverige. *Svenska Dagbladet* 1998-07-21.

¹⁵ Pawel Markiewicz: Antisemitismens patologi, ett polskt exempel. *Expressen* 1993-06-10.

¹⁶ Gunnel Arbin: Nygamla tecken på judehat. *Sydsvenska Dagbladet* 1996-03-23.

¹⁷ Adam Michnik (i översättning av Michael Winiarski): Judehatet hotar Europas demokrati. Ännu lever drömmen om en stat fri från folk av främmande ursprung. *Dagens Nyheter* 1991-05-29

Den sistnämnda titeln som kommer från *Dagens Nyheter* framstår som särskilt felaktig om man känner till innehållet i artikeln. Det är Adam Michniks tal vid prisceremonin i USA då han fick det judiska Shofarpriset. Adam Michnik, oppositionsledare och nuvarande chefredaktör för Polens största dagstidning, *Gazeta Wyborcza*, distanserar sig, trots sitt judiska påbrå, mycket tydligt från de gängse stereotyperna om polackerna: "Jag accepterar inte att en nation [...] blir generellt förnedrad med denna antisemitiska etikett. Jag tar varje sådan som en personlig förolämpning." (ibid.) Han påpekar också faran som varje extremnationalistisk *rörelse* innebär och konstaterar att "Alla nationer behöver terapi mot hat." Denna formulering skulle kunna passa bättre som sammanfattning av artikelns budskap än den ovannämnda, farliga och tvetydiga titeln.

Michnik nämner två typer av stereotyper: de judiska - att "det enda som är värt att veta om Polen är att polackerna avskyr judar", och de polska - "i Polen har aldrig funnits någon antisemitism". De flesta artiklarna i svenska tidningar odlar den *törsta*, typen av fördomar. Ett lysande exempel kan vara *De dömdas sista kamp* som kom ut i *Dagens Nyheter* i samband med 50-årsdagen av upproret i Warszawagettot.¹⁸ Författaren intervjuar en överlevande och ställer bland annat frågan: "Vari består polackernas speciella skuldbörda?" Och han får det svar som han troligtvis hade väntat: "Det stora antalet polacker med deras fromma religion tackade med tillfredsställelse sina ockupanter för att dessa befriat dem från deras oönskade medborgare. Det var knappast någon tillfällighet att flertalet koncentrations- och förintelseläger upprättades på polsk mark". Uttalandet lämnas utan minsta kommentar.

Den katolska kyrkans inställning till judarna blir föremål för kritisk granskning redan 1989. I *Expressen* intervjuas kardinal Józef Glemp. Samtalets viktigaste ämne signaleras redan i rubriken *De judiska frågorna är ett elände för mig* samt i en inledande retorisk fråga: "är den katolska kyrkans överhuvud i Polen antisemit eller bara missförstådd?" Kardinalens kontroversiella uttalanden i samband med de amerikanska judarnas protest mot ett nunnekloster i Auschwitz citeras; han talade nämligen om "antipolskhet" i judiska kretsar. I det hagel av försåtliga och mycket personliga frågor som följer därefter står Glemp fast vid sin mening att tanken om polsk antisemit-

¹⁸ Salomon Schulman: *De dömdas sista kamp: Ett halvsekel sedan Warszawagettos uppror. Dagens Nyheter* 1993-04-18.

ism "har växt till en besatthet" bland judarna i Väst och att man nuförtiden inte kan tala om något verkligt judehat i Polen. Men han förnekar inte att det fanns antijudiska stämningar i Polen före kriget, och erkänner att polacker bör skämmas för Kielcepogromen 1946 samt händelserna 1968, även om de inte berodde "på folket utan på en medveten politik uppifrån". Det är troligen inte de svar som journalisten har väntat sig; man får en känsla av att han till varje pris försöker hålla sig till nutiden medan kardinalen talar om det förflutna. Detta framgår av frågor såsom "Hur förklarar ni antisemitismen i Polen?" och "Har ni någon gång själv blivit upprörd över judar i Polen?" som ställs vid samtalets slut. Dessutom saknas också i detta fall varje kommentar till intervjun.¹⁹

En annan riktning i beskrivningen av polsk-judiska frågor går ut på att leta efter spår från den förstörda judiska kulturen i Polen. Kraków och Warszawa besöks, Hanna Krall, den polska författaren som i sina reportageböcker bedriver en liknande forskning, intervjuas.²⁰ Intrycken är splittrade och ibland motstridiga, man talar om offentlig glömska eller fientlighet men påpekar också den polska statens försök att ändra inställningen. Några reportrar upptäcker ett stort intresse för judisk kultur bland unga polacker, andra upprepar åsikten framförd av det judiska klezmerbandet från Kraków: "än idag är allt judiskt tabu i Polen".²¹

Det judiska motivet ekar också i artiklar som berör den växande nationalismens problem i gamla öststatsländer och dateras till år 1993. Här fungerar samma "ramsafenomen" som jag nämnde i samband med miljöförstöringen. Man kryddar texten med antijudiska slagord hämtade från polska murar och upprepar frasen "den gamla välbekanta polska antisemitismen som alltid frodats i den katolska kyrkans hägn".²²

1997 ökar det svenska intresset för Förintelsen i samband med statsminister Göran Perssons idé till projektet "Den levande historien". Koncentrationslägret i Auschwitz blir ett viktigt mål för politiska, pedagogiska och journalistiska pilgrimsfärder. Vid samma till—

¹⁹ Lars Björkqvall: De judiska frågorna är ett elände för mig. *Expressen* 1989-11-02.

²⁰ Bo Löfvendahl: Få judar kvar som kan försvara sin kultur. *Svenska Dagbladet* 1990-05-20; Maria Werner: Judisk kultur lever: Rabbinens raffinerade hämnd. *Sydsvenska Dagbladet* 1995-06-18; Anders Sundelin: Hanna Krall kämpar mot glömskan. Hon skriver om dem som tvingades ner i sina gravar. *Dagens Nyheter* 1997-08-28.

²¹ Nils Hansson: Musik avslöjade hemligheten: Först när medlemmarna i Trio Kroke började spela fick de veta att de är judar. *Dagens Nyheter* 1997-08-28.

²² Thomas Nydahl: Ultrahögern växer i Polen. *Sydsvenska Dagbladet* 1993-01-23.

fälle påminner man om antijudiska skämt framförda av Wałęsa under hans presidentkampanj 1990 och antisemitiska inslag i prästen Henryk Jankowskis predikande. "Antisemitism är inget nytt i polsk historia" konstateras det, liksom det också påpekas att både kyrkan och de intellektuella nuförtiden vänder sig mot dess symptom.²³

"Alla dödade i kriget var inte judar [...] medan alla judar var offer" lyder slutsatsen av en artikel i *Expressen* från april 1998, vilken i stora drag handlar om "en rivalitet i Auschwitz skugga" och i sin aggressiva ton påminner om den tidigare citerade "De fördömdas sista kamp". Nu ligger tyngdpunkten på den antijudiska kampanjen, som genomfördes 1968 och som i artikeln kallas "den definitiva etniska rensningen". Polacker anklagas för att ha "hårdnackat förnekat folkmordet på judarna och fortsatt förkrigsantisemitismen som om ingenting hänt".²⁴

Den katolska kyrkans dominans

Den polska katolicismen får också en av de mest exponerade platserna bland de ämnen som tas upp av svenska journalister. Att polacker är Europas mest hängivna trosutövare med 90% troende påpekas gärna och vid olika tillfällen. Men egentligen är det inte det religiösa livet som väcker uppmärksamhet utan kyrkans agerande i politiska och samhällseliga sammanhang. Så länge kyrkan var en sida i kampen för demokratisering, en oavhängig makt som höll partiet på avstånd och stödde Solidaritet, präglades det svenska intresset av beundran, och kyrkans skicklighet i svåra politiska manövrer lovprisades. I den tidigare nämnda intervjun med Józef Glemp från november 1989 presenteras han som "en av Polens mäktigaste män". Men i frågorna som ställs kan man ana en del tvivel beträffande kyrkans ställning i det polska samhället efter systemskiftet: "Betyder det att många polacker deltagit i religiösa aktiviteter mest av politiska orsaker?" undrar bl.a. journalisten.²⁵

1991 märks den förändrade inställningen till kyrkan i Polen tydligt. Påven Johannes Paulus' fjärde resa till hemlandet och hans uttalanden bedöms mycket kritiskt.²⁶ Kyrkan verkar ha spelat ut sin roll i kampen för frihet och framstår nu som en farlig kraft: "Nationen är

²³ Jan Lindström: Till minne av gaskamrarna i Auschwitz. *Expressen* 1997-11-30.

²⁴ Salomon Schulman: En mormor mot 6 miljoner. *Expressen* 1998-04-23.

²⁵ Lars Björkqvall: De judiska frågorna är ett elände för mig. *Expressen* 1989-11-02.

²⁶ Richard Swartz: Kyrkans roll ifrågasätts av politiskt fria polacker. *Svenska Dagbladet* 1991-06-08.

inte längre redo till handkysst och villkorslöst knäfall inför den katolska kyrkan" skriver *Svenska Dagbladet*.²⁷ Och *Dagens Nyheter* publicerar en artikel av en polsk journalist, Anna Husarska, känd för sina radikala synpunkter, under rubriken *Risk för prästrepublik: Kyrkan söker fylla tomrummet efter Polens kommunistparti*.²⁸ Artikelns aggressiva ton är tidstypisk och innehållet återspeglar den aktuella polska debatten: religionsundervisning i skolorna, abortfrågan, provrörsbefruktning, preventivmedel, de homosexuellas ställning. Den svenska pressen rusar in i den nya problematiken: *Porr och abort upprör känslor*,²⁹ *Kvinnan är bara tillfällig boning*, *Polens nya abortlagstiftning en av Europas strängaste*, *Mord på spädbarn och hotelser mot gynekologer ökar kraftigt*?³⁰ *Djävulen heter kondom*³¹ är några exempel på rubriker till artiklar som publicerades mellan 1991 och 1995, och polska kvinnor som vägras abort kallas rentav för "offer för religiös fanatism".³²

Försöken att misskreditera kyrkan är alltför tydliga och man vill alltför gärna presentera det polska folket som befriat från religionens fördomar och den katolska kyrkans makt. Bakom skildringarna av unga präster som berättar om sin kallelse, folkmassor som hyllar Johannes Paulus och faller på knä i kyrkorna eller ungdomar som på nytt söker sig till kyrkan för att hitta borttappade moraliska värden döljer sig inte bara misstro utan även en smula överlägsenhet.³³ Och kyrkans eventuella engagemang i politiken fördöms konsekvent, som

²⁷ Richard Swartz: Påven möter kyrka i kris. Abort splittrar polska katoliker. *Svenska Dagbladet* 1991-06-02.

²⁸ Anna Husarska (i översättning av Maciej Zaremba): Risk för prästrepublik: Kyrkan söker fylla tomrummet efter Polens kommunistparti. *Dagens Nyheter* 1991-06-29.

²⁹ Anders Thall: Porr och abort upprör känslor. *Sydsvenska Dagbladet* 1991-04-14.

³⁰ Anna-Lena Haverdahl: Kvinnan är bara tillfällig boning. *Svenska Dagbladet* 1993-04-27; eadem: Polens nya abortlagstiftning en av Europas strängaste. *Svenska Dagbladet* 1993-04-25; eadem: Mord på spädbarn och hotelser mot gynekologer ökar kraftigt. *Svenska Dagbladet* 1993-04-25.

³¹ Anna Husarska (i översättning av Stefan Jonsson): Djävulen heter kondom. *Dagens Nyheter* 1995-11-25.

³² Karl Olov Larsson & Håkan Pieniowski: Några mil söder om Ystad drivs kvinnor i döden. *Aftonbladet* 1994-08-18.

³³ Claes Reimgård: Kyrkan - oas för eftertanke. Hägrande välstånd i förändringarnas Polen kräver studier och hårt arbete. *Svenska Dagbladet* 1996-01-07; Staffan Söderblom: Pengarna tog slut och orken - folk gick någon annanstans. *Aftonbladet* 1990-01-27.

t.ex. i frågan om folkomröstningen i samband med den nya författningen i maj 1997 då *Dagens Nyheter* skriver om *Klassisk strid i kluvet Polen* och *Katolsk kritik mot ny grundlag*.³⁴

Men ämnet "kyrkan i Polen" försvinner inte från svenska tidningsspalter, fast den börjar kanske betraktas mer i kulturellt än i politiskt ljus. 1998 publiceras en seriös artikel om den Svarta Madonnan från Częstochowa i *Svenska Dagbladet*, där både tavlans historia beskrivs och madonnans *roll* som "Polens drottning" förklaras.³⁵

Om kyrkan skriver man dessutom när man diskuterar polskjudiska konflikter, senast i samband med korsen i Auschwitz som placerades på det gamla koncentrationslägrets område av Kazimierz Switoń och hans "fanatiskt katolska anhängare".³⁶

Rädslan för Tyskland

Polens geografiska läge och landets växlande öden är den vanligaste utgångspunkten i beskrivningen av polsk-tyska relationer. Det största antalet artiklar som berör detta ämne tillkom 1989, i anknytning till 50-årsdagen av andra världskrigets början samt 1990-1991, i samband med Tysklands återförening.

Skildringarna av de första krigsdagarna verkar, både i *Dagens Nyheter* och i *Svenska Dagbladet* som tagna ur någon *äventyrsroman*.³⁷ Det vore högst osannolikt att se en sådan artikel i en polsk tidning - på ett sådant sätt kan man bara skriva i ett land som inte var med om krigets elände. I *Svenska Dagbladet* jämförs för övrigt de dramatiska händelserna i Europa med den svenska idyllen. Men artiklarna handlar bara indirekt om Polen. Det största utrymmet ägnas Hitlers diplomatiska spel och tyskarnas förberedelser inför invasionen. Om den invecklade polsk-tyska historien skriver däremot *Arbetet* i artikeln *Den långa vägen till överfall*.³⁸

³⁴ Klassisk strid i kluvet Polen. Katolska kyrkan spelar ut sitt maktbegär i dagens folkomröstning (ledarartikel), och Christian Palme: Katolsk kritik mot ny grundlag. *Dagens Nyheter* 1997-05-25.

³⁵ Anders Haag: Mysterium i svart. *Svenska Dagbladet* 1998-08-26.

³⁶ Gunnel Arbin: Häftig debatt om korsen i Auschwitz. *Sydsvenska Dagbladet* 1998-09-06.

³⁷ Gustaf von Plåten: Hitler går in i Polen. *Svenska Dagbladet* 1989-07-23; Anders Karl Adrup: Hitler spelar högt i fredens sista minut. *Dagens Nyheter* 1989-08-20.

³⁸ Folke Schimanski: Den långa vägen till överfall: Polens och Tysklands invecklade affärer *Arbetet* 1989-09-03.

I artiklarna från 1990 är det den polska västgränsen som väcker det största intresset. Rubrikerna ropar: *Erkänner Kohl gränsen*³⁹ *Gränsspel med höga insatser?*⁴⁰ *Polens gränser skapar oro?*⁴¹ *Tysklands framtid - Polens huvudvärk*⁴² Förskjutningen av landets gränser efter andra världskriget förklaras och kommenteras, ibland med stor sorglöshet som på den lilla kartan i *Sydsvenska Dagbladet* där Oberschlesien (mera känt på grund av sin miljöförstöring) förväxlas med Niederschlesien.⁴³

Rubrikernas dramatiska ton förpliktar, och därför letar svenska reportrar flitigt efter minsta spår av rädsla för tyskar och konstaterar med förvåning att dessa inte är så tydliga som man hade förväntat sig: "Men hur skulle detta kunna vara möjligt? Hur kan polackerna sitta här och titta västerut och se Tyskland växa i styrka och känna sig lugna? Det kanske är rationellt men i alla fall mycket ovanligt." (ibid.) Trots sådana iakttagelser blomstrar samma inställning året därpå fastän man samtidigt börjar påpeka den växlande betydelsen av polsk-tyska ekonomiska kontakter. Också i *Svenska Dagbladet* tycks man ha vissa problem med namn på de områden som Polen fick efter andra världskriget; benämningen "Ostpreussen" används fritt om västra Polen.⁴⁴

Från och med 1992 träder den tyska minoriteten i Polen i rampljuset. Ett exempel kan vara artikeln *Tyskarna i Polen - en känslig fråga* som publiceras i *Sydsvenska Dagbladet*.⁴⁵ Den varnar för att dra för tidiga slutsatser och diskuterar tyskarnas eventuella revisionistiska krav. Men perspektivet ändras så småningom och polackernas skuld börjar antydans. Retoriken som används ligger nära de anti-polska stämningarna som *die Vertriebenen* sprider. Medan det 1990 ännu var självklart att det inte var polackernas idé att fördriva tyskarna, utan de allierades,⁴⁶ talar man under senare delen av 90-talet om selektiv historieforskning och hänsynslös förpolskning av de gamla

³⁹ Erkänner Kohl gränsen? Polen vill vara med vid förhandling om enat Tyskland (ledarartikel). *Arbetet* 1990-03-04.

⁴⁰ Hansåke Persson: Gränsspel med höga insatser. *Sydsvenska Dagbladet* 1990-03-17.

⁴¹ Bjarne Stenquist: Polens gränser skapar oro. Såren har ännu inte läkts efter krigets tvångsflyttningar. *Dagens Nyheter* 1990-04-12.

⁴² Stefan Borg: Tysklands framtid - Polens huvudvärk. *Aftonbladet* 1990-03-16.

⁴³ Vid: Katarina Bjärvall: Vi är inte rädda för tyskarna. *Sydsvenska Dagbladet* 1990-12-09.

⁴⁴ Lars Porne: I Polen styr numera D-marken inte Sovjetmakten. *Svenska Dagbladet* 1991-08-16.

⁴⁵ Hansåke Persson: Tyskarna i Polen - en känslig fråga. *Sydsvenska Dagbladet* 1992-11-07.

⁴⁶ Hansåke Persson: Gränsspel med höga insatser. *Sydsvenska Dagbladet*, 1990-03-17.

tyska städerna, t.o.m. om "diskriminering" av tyska turister, eftersom inga tyska skyltar påträffas i Gdańsk (vilket är felaktigt) och guiden förklarar att staden inte längre heter Danzig. En av författarna konstaterar att det är ett exempel på "en kollektiv dröm som gick i uppfyllelse, en gammal polsk önskan att göra den gamla Hansestaden vid Wislas mynning till sin egen". Artikeln kom ut i samband med firandet av Gdańsk 1000-årsjubileum och den är fylld med nostalgi. Den patetiska stämningen tonas ned genom den idylliska slutbilden med kuttrande fredsduvor som inte brukar "förvandlas till tyska örnar".⁴⁷ Ett liknande svärmeri fortsätter året därpå då man i *Dagens Nyheter* bjuder läsaren på en "ostpreussisk vinterresa".⁴⁸

Den radikala tonen hörs igen i artikeln "Två obesvarade polska frågor" i *Svenska Dagbladet* från januari 1998, som är ett slags polemik med Kjell Albin Abrahamsons tolkning av Polens historia under 1990-talet (i boken *Polen - diamant i aska*, Stockholm 1997). Artikelns författare uppmärksammar frågor som vanligen förträngs och bortses från liksom "halvsanningar om det södra Östersjöområdets ommöblering" och påpekar att den europeiska opinionen inte brytt sig om massutdrivningen av tyskar, vilken han behandlar i kategorier av etnisk rensning. Men han säger också att organisationer för fördrivna som verkar i Tyskland inte längre framställer några anspråk på de förlorade områdena.⁴⁹

Misstro mot Ryssland?

Ryssland - Polens andra stora och farliga granne - beskrivs, särskilt i de äldre skildringarna, ytterst försiktigt av de svenska journalisterna.

Sovjetunionens fortskridande sönderfall och oppositionens seger i Polen ger svenskarna mod att ta itu med de så kallade "vita fläckarna" i de båda ländernas historia, särskilt efter det att Moskva äntligen har erkänt massakern i Katyń.⁵⁰ Det är också Ribbentrop-Molotov-pakten som diskuteras liksom förskjutningen av Polens

⁴⁷ Per Landin: I tusenåriga Gdansk är det gamla nytt. *Dagens Nyheter* 1997-08-09.

⁴⁸ Per Landin: Polska barn leker krig i Hitlers varglya: Per Landin betraktar historiska monument i sjöarnas och storkarnas Masuren. *Dagens Nyheter* 1998-02-22.

⁴⁹ Sven-Olof Lööw: Två obesvarade polska frågor. *Svenska Dagbladet* 1998-01-10.

⁵⁰ Fredrik Braconier: Historiens vita fläckar. *Svenska Dagbladet* 1989-07-23; Michael Winiarski: Moskva erkänner massakern i Katyn. *Sydsvenska Dagbladet* 1990-04-14; Idem: Sovjet erkänner morden. Stalins säkerhetspolis sköt 15 000 polska militärer i Katynskogarna - ett öppet, sår sedan kriget. *Dagens Nyheter* 1990-04-14.

gränser efter andra världskriget, denna gång med anknytning till de polacker som fick lämna sina hem i öst.⁵¹ 1994 uppmärksammas den sovjetiska likgiltigheten inför Warszawaupproret: upprorets 50-årsdag infaller. Tonen är ganska djärv. Sovjetunionens kallblodiga handlingsätt framhålls och tragedin i Warszawa blir en utgångspunkt för en reflexion över polsk-ryska konflikter i historien. Författaren sammanfattar: "Kalkylen har inte riktigt hållit: Katyn och Warszawaupproret har varit ärr i det polska medvetandet."⁵²

Krisen i Sovjetunionen väcker stort intresse. Den sovjetiska flyktinginvasionen förväntas utgöra en allvarlig utmaning för Polen. Man gör också jämförelser mellan förhållandena i de båda länderna och påpekar att Polen med alla sina problem ändå framstår som ett paradiset för folk som kommer österifrån.⁵³

Den polska misstron mot Ryssland är för svenska journalister så självklar att den egentligen inte behöver bevisas. Och denna misstro anses vara historiskt betingad. Ibland påpekar man att den är starkare än rädslan för Tyskland, att man har "glömt tyskarna för ryssarnas skull".⁵⁴ Men samtidigt konstaterar man att det inte var helt riktigt från Polens sida att bryta med Öst och vända sig mot Väst, eftersom strävanden efter bl. a. NATO-medlemskap bara skulle reta Ryssland. Sveriges inställning märks tydligt i ett uttalande på ledarsidan i *Svenska Dagbladet*. Detta är en kommentar till president Wałęsas invändningar mot att Sverige inte stöder Polens aspirationer framförda under hans besök 1995: "I formfrågan har Walesa självfallet rätt. Men realpolitiskt kan inte de europeiska länderna inom NATOs skyddssfär, vilken även omfattar Sverige, blunda för de säkerhetspolitiska signalerna från Ryssland"⁵⁵.

I takt med Polens närmande till medlemskapet i NATO börjar attityden förändras. Polen blir en del av Centraleuropa.⁵⁶ Bill Clintons besök i Warszawa 1997 beskrivs visserligen med en smula ironi,⁵⁷ men Michael Jacksons planer att investera i Polen möts med

⁵¹ Göran Kristiansson: Europas svarta dagar: I våra hjärtan är vi fria. *Sydsvenska Dagbladet* 1989-09-06.

⁵² Fredrik Braconier: Warszawa skulle utplånas. *Svenska Dagbladet* 1994-10-02.

⁵³ Anna Husarska (i översättning av Maciej Zaremba): I väntan på störtfloden: Polen förbereder sig på sovjetisk flyktinginvasion. *Dagens Nyheter* 1990-12-27.

⁵⁴ Katarina Bjärvall: Vi är inte rädda för tyskarna. *Sydsvenska Dagbladet* 1990-12-09.

⁵⁵ Visst rör oss Polens affärer (ledarartikel). *Svenska Dagbladet* 1995-04-01.

⁵⁶ Tobias Hellström: Den nya järnridån. Gränsen mot Öst har flyttats 90 mil. *Expressen* 1997-03-16.

⁵⁷ Leif Brännström: Med Clinton i Warszawa. Polens bästa polare. Bill Clinton på segertag bland sina gamla fiender. *Expressen* 1997-07-11.

intresse och illa dold avund.⁵⁸ 1999 är euforin fullständig: "Kanske är den postkommunistiska sagan om Polen snart slut, medan den europeiska och globala har börjat", kan man läsa i ett julnummer av *Sydsvenska Dagbladet* i en artikel vars rubrik klingar mycket pregnant: *Det nya Öst ligger öster om Polens*.⁵⁹

Men det hörs också andra, mera kritiska röster. I *Svenska Dagbladet* från januari 1998 påpekas det i artikeln *Två obesvarade polska frågor* att det var just bytet av östliga mot västliga områden, vilket skedde efter andra världskriget till följd av Stalins påtryckningar och med västmakternas godkännande, som gjorde Polen till en centraleuropeisk stat. Författaren anser det nödvändigt att korrigera landets martyrstatus i relation till Ryssland, som alltid har tillskrivits "den enkla bovrollen".⁶⁰

Ett kvarstående symbol för de problematiska polsk-ryska relationerna är Kulturpalatsets silhuett som ibland skuggar Warszawas nya ansikte. Svenska journalister verkar tävla om att hitta de mest träffande benämningarna på den välkända byggnaden, som finns med på varje bild från Polens huvudstad: "groteskt, överdimensionerad", "symbol för den sovjetiska ockupationen", "Stalins gåva", "spettekaka", "smaklöshetens monument".⁶¹ Men på polackerna gör Kulturpalatset knappast något intryck längre.

*

När vi talar om Polenbilden i Sverige måste vi vara medvetna om att det knappast rör sig om någon enhetlig och helt överskådlig bild. Den kan snarare jämföras med ett jättepussel som består av tusentals bitar. För att bedöma och klassificera informationer som strömmar från olika håll behövs en bruksanvisning, ett slags skiss till bilden. Min undersökning av tidningsmaterialet har lett mig till att välja ut vissa problem och problemgrupper som med jämna mellanrum återkommer i beskrivningen av Polen. Jag menar att de kan betraktas som ett slags referensram för svenska läsare, eftersom de hjälper till att skapa en föreställning om hur bilden kan se ut och visar vilka pussel-

⁵⁸ Jenny Gamming: Eurojackson i Polen. *Expressen* 1997-05-28.

⁵⁹ David Wästerfors: Det nya Ost ligger öster om Polen. *Sydsvenska Dagbladet* 1999-07-16.

⁶⁰ Sven-Olof Löw: Två obesvarade polska frågor. *Svenska Dagbladet* 1998-01-10. I denna artikel tas också polsk-tyska och polsk-judiska frågor upp.

⁶¹ Jan Malmberg: Warszawa, staden som vägrade dö. *Dagens Nyheter* 1996-11-17; Bo LöfVendahl: Mytens och trotsets monument. *Svenska Dagbladet* 1997-09-04.

bitar som går att kombinera. Jag har kallat dem för favoritämnen men egentligen skulle benämningen stereotyper passa lika bra, särskilt i de fall då problemet presenteras i en förenklad form, devalveras till en ramsa, då vissa uppfattningar tagna ur konkreta sammanhang upprepas i samband med andra frågor.⁶²

Berättelser om "de främmande" är alltid präglade av den egna gruppens föreställningar om sig själv. Uppdelningen i "oss" och "dem" ligger till grund för varje föreställd gemenskap, vars medlemmar tillskriver sig vissa egenskaper, bekänner sig till ett värdesystem och följer bestämda beteendemönster; den är en av hörnstenarna i identifieringsprocessen (jfr Kłoskowska 1996, 36-39; Velure 1988, 1831).

Låt oss stanna upp vid tanken på att "bilden säger lika mycket om betraktaren som om det betraktade", att den är ett slags återbespeglning eftersom betraktaren i sin tolkning av främmande företeelser projicerar sina egna intressen och åsikter (Svensson 1993). Mot denna bakgrund kan man ställa sig frågan varför de i artikeln presenterade ämnena är intressanta och viktiga för svenskar, varför de har "valts ut" för att tjäna som bildens ramar och bibringa läsaren grundläggande kunskaper om Polen.

Att man i Sverige fäster stor vikt vid Polens miljöproblem är inte förvånande. Det finns åtminstone tre väsentliga orsaker till detta intresse. Den första och mest iögonfallande för en polsk observatör är att man ställer det egna landets intresse i förgrunden. Sverige utsätts också för miljöskador i samband med polska utsläpp av svaveldioxid eller farliga gifter som rinner med Wisła ut i Östersjön, och man är medveten om att man genom hjälp förebygger katastrofer på hemmaplan. På en mera idealistisk nivå kan vi koppla svenskt intresse för polsk miljö till föreställningen om naturkänslan som ett viktigt drag i svenskarnas karaktär. Dessutom är beskrivningar av döende skogar, förgiftade floder och sjöar eller missbildade barn på något dåligt utrustat sjukhus en appell till mänskliga känslor, något som leder tanken till Sveriges humanitära aktioner. Men samtidigt kan man inte undgå intrycket att berättelsen om miljökatastrofen i Polen skapas med en överlägsen attityd, som om den vore ett bevis på att Sverige har hunnit längre fram i den civiliserade utvecklingen.

Den mörka och ganska ensidiga skildringen av den polska antisemitismen väcker oro och misstankar. Man blir upprörd över att den svenska pressen föredrar det judiska perspektivet och att den polska

⁶² Att stereotyper kan fungera som färdiga referensramar, gemensamma för den nationella gemenskapens medlemmar påpekas av Jan Berting och Christiane Villain-Gandos (1995, 23).

synen presenteras så motvilligt och ytligt. Kan denna tendens förklaras som ett försök att vända blicken bort från det egna dåliga samvetet inte bara inför den judiska frågan i anknytning till det svenska handlingssättet under andra världskriget utan även i samband med fördomar mot och diskriminering av invandrare?

Flertalet svenska journalister som skriver om kyrkan i Polen har troligen svårt att inse att den polska katolicismen varken går att betrakta endast som en relik från gångna tider eller beskrivas i folkkulturella kategorier. Den presenteras visserligen som en av den polska identitetens grundvalar, men oftast med stor skepsis. Den svenska rationalismen och moderniteten tar över och lämnar ingen plats för andliga upplevelser. Dessutom får man en känsla av att den gamla rädslan för den katolska fanatismen fortfarande spökar i många skildringar.

Bilden av de polsk-tyska relationerna som skapas i den svenska pressen verkar förmedla dubbla budskap. De protyska sympatierna är alltför tydliga för att man skall kunna låtsas som om man inte märkte dem. Förklaringen kan möjligen finnas i Sveriges historia. Tyskland har varit Sveriges handelspartner och förebild på många områden men aldrig en direkt fiende. När det gäller Ryssland är situationen den motsatta. Svenskarnas egen problematiska inställning till Ryssland, präglad av illa maskerad oro och motvilja, med rötter i både historia och ideologi, gör sig synlig i sättet att skildra de polsk-sovjetiska och polsk-ryska relationerna.

De ovanstående tolkningsförsöken uttömmar naturligtvis inte ämnet men bevisar att de stereotyper som utgör en referensram i bilden av Polen i svensk press kan fungera som länkar till den svenska identiteten och kan samtidigt förklaras i ljuset av denna.

Avslutningsvis vill jag påpeka att den bild av Polen som skymtar i min analys av favoritämnen långt ifrån är fullständig. Polen som drabbas av miljöförstöring, knäböjer framför sin Svarta madonna, bävar för de mäktiga grannarna i Ost och Väst samt håller fast vid sina antisemitiska fördomar - detta är en grundföreställning som bör kompletteras med annan information. Det tar tid att lägga pussel. Och man måste alltid räkna med att man har tappat bort några bitar. Man kan också ställa sig frågan i vilken mån ramen ersätter själva bilden och stereotyperna får stå för de objektiva bedömningarna.

LUND • UPPSALA • POZNAŃ

Källor

Tidningar från åren 1989-1999

Aftonbladet

Arbetet

Dagens Nyheter

Expressen

Svenska Dagbladet

Sydsvenska Dagbladet

Citerade artiklar

Miljöförstöring

1985-08-05 *Dagens Nyheter*. Lars Ettarp: Miljöförstöringen i Polen är långt värre än i England eller Ruhrområdet.

1989-03-22 *Sydsvenska Dagbladet*. Henry Carlsson: Här börjar hotet mot Östersjön.

1989-05-11 *Dagens Nyheter*. Anna-Maria Hagerfors: Polens blysjuka barn. Industrin gör Polens framtid svart.

1989-05-13 *Aftonbladet*. Maria Crofs: Barnen som väntar på att dö.

1989-05-20 *Aftonbladet*. Bosse Sandström: I kuvösen ligger Andrej -utvald att leva: polska läkare klarar inte de för tidigt födda - kuvöserna räcker inte till.

1989-05-21 *Aftonbladet*. Lars Söderberg: Katowice - detta är Dödens triangel.

1989-05-21 *Aftonbladet*. Bosse Sandström: Jacek, 17, väntar på att dö: ett av tusentals offer för miljön.

1989-05-22 *Aftonbladet*. Jan Danielsson: *Aftonbladet* följer miljöhotet i Polen: katastrofen bara 15 mil från oss.

1989-10-14 *Expressen*. Lena Katarina Swanberg: Missbildade av miljögifter.

1993-09-03 *Svenska Dagbladet*. Carl-Gunnar Åhlén: Livet följer schackspelets logik.

1994-06-28 *Svenska Dagbladet*. Lennart Lundegårdh: Polskt vattenrike öppnat: Nationalparken Biebrza blir paradiset för fågelskådarna.

1994-07-17 *Dagens Nyheter*. Anna-Maria Hagerfors: Ekobönder väntar på gröna turister.

1995-04-15 *Expressen*. Milan Djelevic: Hitta fiskelyckan mitt i Europa. I Tatraberget kokar åarna av både öring och harr.

1997-07-17 *Dagens Nyheter*. Birger Schlaug, Sievert Carlsson m.fl.: Smussel med Polenkabeln: Upprop mot elkabeln mellan Blekinge och Polen: Spela inte hasard med livet i Östersjön.

1997-07-19 *Dagens Nyheter*. Gert Svensson: Miljöchock hotar Östersjön.

1997-07-22 *Dagens Nyheter*. Gert Svensson: Smutsvatten på väg till Skåne.

1997-08-14 *Svenska Dagbladet*. Kjell Jansson & Carl-Erik Nyquist: Elkabel till Polen ger många fördelar.

1997-09-09 *Svenska Dagbladet*. Erik Erlandsson & Dagmar Nordberg: Kabelprojekt tål inte miljöprövning.

1997-07-21 *Svenska Dagbladet*. Anders Hedenstedt & Allan Lundberg: Ingen el från Ingallina via ledning till Sverige.

Den traditionella polska antisemitismen

1989-11-02 *Expressen*. Lars Björkvall: De judiska frågorna är ett elände för mig.

1989-05-20 *Svenska Dagbladet*. Bo Löfvendahl: Få judar kvar som kan försvara sin kultur.

1989-05-29 *Dagens Nyheter*. Adam Michnik (översättning Michael Winiarski): Judehatet hotar Europas demokrati. Ännu lever drömmen om en stat fri från folk av främmande ursprung.

1993-01-23 *Sydsvenska Dagbladet*. Thomas Nydahl: Ultrahögern växer i Polen.

1993-04-18 *Dagens Nyheter*. Salomon Schulman: De dömdas sista kamp: Ett halvsekel sedan Warszawagettos uppror.

1993-06-10 *Expressen*. Paweł Markiewicz: Antisemitismens patologi, ett polskt exempel.

1995-06-18 *Sydsvenska Dagbladet*. Maria Werner: Judisk kultur lever: Rabbinens raffinerade hämnd.

1995-03-23 *Sydsvenska Dagbladet*. Gunnel Arbin: Nygamla tecken på judehat.

1995-08-28 *Dagens Nyheter*. Anders Sundelin: Hanna Krall kämpar mot glömskan, hon skriver om dem som tvingades ner i sina gravar.

1997-08-28 *Dagens Nyheter*. Nils Hansson: Musik avslöjade hemligheten: Först när medlemmarna i Trio Kroke började spela fick de veta att de är judar.

1997-11-30 *Expressen*. Jan Lindström: Till minne av gaskamrarna i Auschwitz.

1997-04-23 *Expressen*. Salomon Schulman: En mormor mot 6 miljoner.

Den katolska kyrkans dominans

1989-11-02 *Expressen*. Lars Björkqvall: De judiska frågorna är ett elände för mig.

1990-01 -17 *Aftonbladet*. Staffan Söderblom: Pengarna tog slut och orken - folk gick någon annanstans.

1991-04-14 *Sydsvenska Dagbladet*. Anders Thall: Porr och abort upprör känslor.

1991-06-02 *Svenska Dagbladet*. Richard Swartz: Påven möter kyrka i kris. Abort splittrar polska katoliker.

1991-06-08 *Svenska Dagbladet*. Richard Swartz: Kyrkans roll ifrågasätts av politiskt fria polacker.

1991-06-29 *Dagens Nyheter*. Anna Husarska (översättning Maciej Zaremba): Risk för prästrepublik: Kyrkan söker fylla tomrummet efter Polens kommunistparti.

1993-04-25 *Svenska Dagbladet*. Anna-Lena Haverdahl: Kvinnan är bara tillfällig boning.

1993-04-25 *Svenska Dagbladet*. Anna-Lena Haverdahl: Polens nya abortlagstiftning en av Europas strängaste.

1003-04-25 *Svenska Dagbladet*. Anna-Lena Haverdahl: Mord på spädbarn och hotelser mot gynekologer ökar kraftigt.

1993-08-18 *Aftonbladet*. Karl Olov Larsson & Håkan Pieniowski: Några mil söder om Ystad drivs kvinnor i döden.

1993-11-25 *Dagens Nyheter*. Anna Husarska (översättning Stefan Jonsson): Djävulen heter kondom.

1993-01-07 *Svenska Dagbladet*. Claes Reimgård: Kyrkan - oas för eftertanke. Hägrande välstånd i förändringarnas Polen kräver studier och hårt arbete.

1993-05-25 *Dagens Nyheter*. Klassisk strid i kluvet Polen. Katolska kyrkan spelar ut sitt maktbegär i dagens folkomröstning (ledare).

1997-05-25 *Dagens Nyheter*. Christian Palme: Katolsk kritik mot ny grundlag.

1997-08-26 *Svenska Dagbladet*. Anders Haag: Mysterium i svart.

1998-09-06 *Sydsvenska Dagbladet*. Gunnel Arbin: Häftig debatt om korsen i Auschwitz.

Rädslan för Tyskland

1989-07-23 *Svenska Dagbladet*. Gustaf von Platen: Hitler går in i Polen.

1989-08-20 *Dagens Nyheter*. Anders Karl Adrup: Hitler spelar högt i fredens sista minut.

1989-09-03 *Arbetet*. Folke Schimanski: Den långa vägen till överfall: Polens och Tysklands invecklade affärer.

1990-03-04 *Arbetet*. Erkänner Kohl gränsen? Polen vill vara med vid förhandling om enat Tyskland (ledare).

1990-03-16 *Aftonbladet*. Stefan Borg: Tysklands framtid — Polens huvudvärk.

1990-03-17 *Sydsvenska Dagbladet*. Hansåke Persson: Gränsspel med höga insatser.

1990-04-12 *Dagens Nyheter*. Bjarne Stenquist: Polens gränser skapar oro. Såren har ännu inte läkts efter krigets tvångsflyttningar.

1990-12-09 *Sydsvenska Dagbladet*. Katarina Bjärvall: Vi är inte rädda för tyskarna.

1991-08-26 *Svenska Dagbladet*. Lars Porne: I Polen styr numera D-marken inte Sovjetmakten.

1992-11-07 *Sydsvenska Dagbladet*. Hansåke Persson: Tyskarna i Polen — en känslig fråga.

1997-08-09 *Dagens Nyheter*. Per Landin: I tusenåriga Gdansk är det gamla nytt.

1998-01-10 *Svenska Dagbladet*. Sven-Olof Lööv: Två obesvarade polska frågor.

1998-02-22 *Dagens Nyheter*. Per Landin: Polska barn leker krig i Hitlers varglya: Per Landin betraktar historiska monument i sjöarnas och storkarnas Masuren.

Misstro mot Ryssland

1989-09-06 *Sydsvenska Dagbladet*. Göran Kristiansson: Europas svarta dagar: I våra hjärtan är vi fria.

1989-07-23 *Svenska Dagbladet*. Fredrik Braconier: Historiens vita fläckar.

1990-04-14 *Sydsvenska Dagbladet*. Michael Winiarski: Moskva erkänner massakern i Katyn.

1990-04-14 *Dagens Nyheter*. Michael Winiarski: Sovjet erkänner mordet. Stalins säkerhetspolis sköt 15 000 polska militärer i Katyn-skogarna - ett öppet sår sedan kriget.

1990-12-09 *Sydsvenska Dagbladet*. Katarina Bjärvall: Vi är inte rädda för tyskarna.

1990-12-27 *Dagens Nyheter*. Anna Husarska (översättning Maciej Zaremba): I väntan på störtfloden: Polen förbereder sig på sovjetisk flyktinginvasion.

1994-10-02 *Svenska Dagbladet*. Fredrik Braconier: Warszawa skulle utplånas.

- 1995-04-01** *Svenska Dagbladet*. Visst rör oss Polens affärer (ledare).
- 1996-11-17** *Dagens Nyheter*. Jan Malmberg: Warszawa, staden som vägrade dö.
- 1997-03-16** *Expressen*. Tobias Hellström: Den nya järnridån. Gränsen mot Ost har flyttats 90 mil.
- 1997-05-28** *Expressen*. Jenny Gamming: Eurojackson i Polen.
- 1997-07-11** *Expressen*. Leif Brännström: Med Clinton i Warszawa. Polens bästa polare. Bill Clinton på segertag bland sina gamla fiender.
- 1997-09-04** *Svenska Dagbladet*. Bo Löfvendahl: Mytens och trotsets monument.
- 1998-01-10** *Svenska Dagbladet*. Sven-Olof Lööw: Två obesvarade polska frågor.
- 1999-07-16** *Sydsvenska Dagbladet*. David Wästerfors: Det nya Öst ligger öster om Polen.

Litteratur

- Abrahamson, K. A.: *Polen - diamant i aska*. Stockholm 1988.
- Anderson, B.: *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, övers, av S. Amsterdamski. Kraków • Warszawa 1997.
- Berting, J. & Villain-Gandosi, Ch.: Rola i znaczenie stereotypów narodowych w stosunkach międzynarodowych: podejście dyscyplinarne. *Narody i stereotypy*, red T. Walas. Kraków 1995, 13-27.
- Billig, M.: *Banal Nationalism*. London 1995.
- Daun, Å. & Ehn, B., red.: *Blandsverige. Kulturskillnader och kulturmöten*. Stockholm 1988.
- Ehn, B.: Invandrades stereotyper om svenskar, red. Daun & Ehn 1988, 228-240.
- Daun, D. & Löfgren, O.: *Myter om svensken*. Stockholm 1984.
- Kłoskowska, A.: *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa 1996. Kowalska, se Żmuda-Trzebiatowska
- Nilsson, J. O.: Modernt, allt för modernt. Speglingar. *Nationella identiteter i Norden - ett fullbordat projekt? Sjutton nordiska undersökningar*, red. A. Linde-Laursen & J. O Nilsson. Stockholm 1991, 58-99.
- Ruth, A.: Det moderna Sveriges myter. *Svenska krusbär. En historiebok om Sverige och svenskar*, red. B. Lindell & M. Löfgren. Stockholm 1995 544-573.

- Svensson, G.: Utländska bilder av Sverige. Bespeglingar i det moderna. *Sverige - vardag och struktur. Sociologer beskriver det svenska samhället*, red. U. Himmelstrand & G. Svensson. Stockholm 1993, 139-161.
- Velure, M.: Djävla utlänning! Rykten och vitsar om invandrare i Sverige, red. Daun & Ehn 1988, 182-193.
- [Żmuda-Trzebiatowska] Kowalska, M.: *Śladem szwedzkości. Wybrane zagadnienia z badań nad charakterem narodowym we współczesnej nauce szwedzkiej*. Opublicerad uppsats, Skandinaviska institutionen, Adam Mickiewicz-universitetet, Poznań (1998).
- Żmuda-Trzebiatowska, M.: Om Polen i svensk press. *Folia Scandinavica Posnaniensia*, 6.1 tryck.